

13. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>.

ПОНОМАРЕНКО Денис,

адвокат Вінницької міської юридичної консультації №1, медіатор

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Конституційна скарга в Україні є відносно новим, проте концептуально важливим інститутом конституційного права, який покликаний забезпечити ефективний захист прав і свобод людини на національному рівні. Її запровадження стало одним із ключових етапів реформування системи конституційної юстиції та наближення національного механізму захисту прав людини до європейських стандартів.

Відповідно до Конституції України, кожному гарантується право звернення до Конституційного Суду України з конституційною скаргою щодо перевірки на відповідність Конституції України закону, який був застосований в остаточному судовому рішенні у справі особи [1]. Конституційна скарга виступає як індивідуалізований засіб захисту, що дозволяє особі безпосередньо ініціювати процедуру конституційного контролю.

У теоретико-правовому вимірі конституційну скаргу доцільно розглядати крізь призму сучасної доктрини конституціоналізму як складний, багаторівневий правовий інститут, що функціонує на перетині приватноправових та публічно-правових засад. Її сутність полягає у забезпеченні безпосереднього зв'язку між індивідом, як носієм конституційних прав, і державою в особі органу

конституційної юрисдикції, що виступає гарантом верховенства Конституції України. У цьому сенсі конституційна скарга є не лише процесуальним засобом захисту, а й формою реалізації принципу прямої дії Конституції, закріпленого в Основному Законі. Особливу увагу в науковій літературі приділено подвійній правовій природі конституційної скарги, яка зумовлює її унікальне місце в системі правових засобів. З позиції суб'єктивного права вона постає як гарантована державою можливість особи ініціювати перевірку конституційності закону, застосованого в її справі, тобто як індивідуальний інструмент захисту порушеного права. Тобто конституційна скарга є продовженням механізму судового захисту, однак переносить акцент із перевірки законності правозастосування на оцінку відповідності самого закону Конституції, що означає наступне: об'єктом захисту стає не лише конкретне право особи, а й конституційний порядок загалом. Водночас у публічно-правовому вимірі конституційна скарга виконує функцію інструменту конституційного контролю, спрямованого на забезпечення верховенства Конституції як акта найвищої юридичної сили. Рішення, ухвалені за результатами розгляду конституційної скарги, мають нормативний характер, оскільки їх наслідком є визнання закону або його окремих положень неконституційними, що тягне за собою втрату ними чинності [3, с. 89]. Індивідуальна ініціатива особи трансформується у загальнообов'язковий правовий результат, який впливає на всю правову систему. І ця трансформація приватного інтересу в публічно значущий результат і становить ключову рису конституційної скарги як правового явища.

У контексті зазначеного важливо підкреслити, що конституційна скарга виконує також функцію «нормативної корекції» законодавства. Завдяки їй виявляються дефекти правового регулювання, які не були усунуті на стадії правотворчості або судового застосування норм. Як слушно зазначають В. О. Боняк та Я. В. Єрмоленко, цей інститут виступає юридичною гарантією прав і свобод людини саме тому, що забезпечує не декларативний, а реальний механізм

усунення неконституційних норм із правової системи, тим самим запобігаючи повторним порушенням прав у майбутньому [4, с. 76].

Суттєвою ознакою індивідуальної конституційної скарги в Україні є її обмежений предмет, оскільки вона може стосуватися виключно законів України або їх окремих положень, застосованих у конкретній справі. Даний підхід відрізняє українську модель від деяких європейських систем, де допускається оскарження також інших нормативних актів або навіть індивідуальних рішень органів влади. Крім того, обов'язковою передумовою звернення є вичерпання всіх інших національних засобів юридичного захисту, що підкреслює субсидіарний характер цього інституту. Як наголошують Ю. Барабаш і Г. Берченко, ефективність конституційної скарги значною мірою залежить від дотримання процесуальних вимог та належного обґрунтування заявником порушення його конституційних прав [2, с. 14].

Крім того, у теоретичному аспекті конституційна скарга розглядається як прояв тенденції до «суб'єктивізації» конституційного контролю, яка полягає у розширенні можливостей індивіда впливати на функціонування конституційної юстиції. Традиційно конституційний контроль у континентально-європейській правовій системі мав об'єктивний характер, тобто був спрямований передусім на забезпечення відповідності нормативно-правових актів Конституції незалежно від наявності конкретного порушення прав особи. Запровадження інституту конституційної скарги принципово змінює цю парадигму. Воно означає перехід до елементів суб'єктивного конституційного контролю, за якого підставою для перевірки конституційності закону є не абстрактна невідповідність Конституції, а конкретне порушення прав особи, яка звертається до Конституційного Суду України. Така трансформація безпосередньо пов'язана з утвердженням людиноцентристської (антропоцентричної) парадигми права, відповідно до якої права і свободи людини визнаються найвищою соціальною цінністю, а діяльність держави підпорядковується їх забезпеченню [3, с. 87]. Вона є ознакою розвитку

сучасної системи захисту прав людини, яка орієнтується на багаторівневу та людиноцентричну модель гарантій.

Отже, конституційна скарга в Україні є важливим теоретико-правовим та практичним інструментом захисту прав людини, який поєднує в собі індивідуальний і публічний аспекти. Її значення полягає не лише у забезпеченні захисту конкретних прав, а й у зміцненні конституційного ладу, утвердженні принципу верховенства Конституції та розвитку правової держави. Подальше вдосконалення цього інституту має стати одним із пріоритетних напрямів розвитку національної системи захисту прав і свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text>.

2. Барабаш Ю., Берченко Г. Ефективність індивідуальної конституційної скарги як засобу захисту прав особи в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 5. С. 9-21. URL: <https://ccu.gov.ua/library/efektyvnistindyvidualnoyi-konstytuciynoyi-skargy-yak-zasobu-zahystu-prav-osoby-vukrayini>.

3. Белов Д.М. Белова М.В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 74. С. 85–90. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/273656/269026>.

4. Конституційна скарга як юридична гарантія прав і свобод людини в Україні : монограф. / В. О. Боняк, Я. В. Єрмоленко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 192 с. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/10071>.